

No:15

2021
NİSAN

İSLAMİ SOSYAL FİNANS

■ Arş. Gör. Ali Can Yenice

İKAM ARAŞTIRMA RAPORLARI

İSEFAM
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

ikam
İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Yazar

Ali Can Yenice

Yayın Kurulu

Taha Eğri

Zeyneb Hafsa Orhan

Hamdi Çilingir

Mustafa Çalışır

Tasarım

Yasir Alkan

İslam İktisadı Araştırma Merkezi, İstanbul 2021

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu Araştırma Raporu İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM) tarafından hazırlanmıştır.

İKAM, yeni bir iktisadi düşüncenin külli bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

İslam Ekonomisi ve Finansı alanında nitelikli insan kaynağı yetiştirmek, teorik ve uygulamaya yönelik araştırmalar yapmak amacıyla 2014 yılında kurulan İSEFAM'ın öncelikli amacı; bu alana dair ilgili kavramların tarihini ve güncel durumunu araştırmak, geleceğe ilişkin analizler yapmak, eğitim ve proje gibi proaktif çalışmalar yürüterek bu alanda toplum bilincinin olgunlaşması ve yaygınlaşması için gerekli faaliyetleri yürütmektir.

Özet

İslami Sosyal Finans (İSF) rapor serisinin ilk raporu olan bu çalışmada, İSF'nin teorik ve kavramsal çerçevesinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda üçüncü sektöre dair geliştirilen teorik çerçeve kullanılarak; kamu, özel sektör ve üçüncü sektör içerisindeki İSF faaliyetleri belirlenerek dünyadan ve Türkiye'den seçilmiş İSF kurumları incelenmiştir. Bu kurumların insan, gezegen ve kârı bir arada değerlendiren yaklaşımları sosyal etki oluşturdıklarını göstermektedir. Bu doğrultuda, üç kutuplu yaklaşımıyla İSF ekosisteminin sürdürülebilir bir ekonomi ve toplumsal hayat inşasında aktif rol oynayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslami sosyal finans, sosyal finans, üçüncü sektör.

Yazar Hakkında

Arş. Gör. Ali Can Yenice

2014 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünü yüksek onur derecesiyle bitirmiştir. 2014-2017 yılları arasında çeşitli araştırma merkezleri ve sivil toplum kuruluşlarında görev yapmış ve 2016 yılında Sakarya Üniversitesi'ndeki İslam Ekonomisi ve Finansı alanında Yüksek Öğretim Kurumu doktora bursunu (100/2000) kazanmıştır. 2017 yılından bu yana araştırma görevlisi olarak Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (İSEFAM) çalışmalarını sürdürmektedir. Aynı üniversitede İslam ekonomisi ve finansı bölümünde doktora tez döneminde olan Yenice, İslam iktisadında üçüncü sektör, sivil toplum kuruluşları ve politik ekonomi konularıyla ilgilenmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında; yazım sürecini akademik ve insani destekleriyle kolaylaştıran Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan'ın, 'İslami Sosyal Finans' rapor serisi fikriyle İSEFAM-İKAM ortaklığı oluşturan İKAM Direktörü Dr. Öğr. Üyesi Taha Eğri'nin ve ailemin emekleri oldukça fazladır, kendilerine şükranlarımı sunarım.

Giriş

2008 mortgage (konut kredisi) krizinden sonra dünyada finansal sistemin istikrarsızlıkları artırdığı ve toplumları sürekli krizlere sürüklediği gündeme gelmiş; bu durum da finansın “sosyal” yönünün zayıfladığına yönelik eleştirileri kuvvetlendirmiştir. Bu doğrultuda, finansal sistemin merkezine tekrar sosyal koya n iktisadi anlayışlara duyulan ihtiyaç artarak bu alanların sunacağı çözümlere yönelik beklentiler yükselmiştir. Sosyal ekonomi/finans veya üçüncü sektör işte bu noktada finansal sistemin aksayan yönlerini dengelemek sadece kâr motivasyonunu değil, insani ihtiyaçları da dikkate alan anlayışı finansal sistem içerisinde yaygınlaştırmak amacıyla literatüre kazandırılmıştır.

Bu çalışmada,

Sosyal ekonomi/finans veya bir diğer adıyla üçüncü sektör literatürü ile İslami finans (İF) literatürünün kesiştiği noktalar,

İslami sosyal finans kavramsallaştırması,

Türkiye’deki İslami sosyal finans kurumları ve özellikleri,

Türkiye açısından İslami sosyal finansın taşıdığı fırsatlar ele alınacaktır.

Sosyal ekonomi/finans veya üçüncü sektör oldukça geniş bir literatüre sahip olmasına rağmen, tanım ve içerik açısından henüz oturmuş bir kavramsal çerçeveye sahip değildir. Çalışmada, Pestoff (1992) tarafından literatüre kazandırılan; Evers & Laville (2004) ve Arshad & Haneef’in (2016) eklemeler yaparak geliştirdiği kavramsal çerçeveden yola çıkılarak kamu ve özel sektörün dışında ve bazen de içinde olan sosyal finans faaliyetleri ortaya konulacaktır. Bu doğrultuda, İslami sosyal finansın (İSF) izleri devlet, piyasa ve toplum içerisinde takip edilerek İSF’ye yönelik Türkiye’deki faaliyetler ve kurumlar değerlendirilecektir.

1.Yöntem

Bu çalışmada, üçüncü sektöre dair geliştirilen teorik altyapıdan (Evers & Laville, 2004; Pestoff, 1992) hareketle İslami sosyal finans kavramını ortaya atan Arshad’ın (2020) kavramsal çerçevesi takip edilecektir. Bu kavramsal çerçeve ışığında dünyadan ve Türkiye’den seçilmiş İSF kurumları ele alınacaktır. Üçüncü sektöre dair kullanılan bu teorik çerçeve, saf sosyal finans kurumu olarak dernek, vakıf, kooperatif ve mütüeli (karşılıklı yardımlaşma kurumları) kapsamaktayken karma (hibrit) kurumlar olarak kamu ve özel sektörün üçüncü sektöre yönelik girişimlerini içermektedir. Çalışmanın sınırlılıklarını belirleyen kavramsal çerçevenin yanı sıra ayrı bir müstakil çalışma gerektiren hayır kurumları, çalışmanın kapsamını aşacağından ele alınmamıştır. Bununla birlikte, İSF ekosistemi içerisinde ticari veya bağışa dayalı finansman ile hayata geçirilen uygulamaların sosyal etki oluşturduğu ön kabulünden hareket edilmektedir. Yani bir ticari aktivite sadece kâr odaklı yapılmamakta aynı zamanda Makâsıdü’ş-şerîa’nın sosyal gereklerini de karşılamaktadır. Bu durum ticari bir aktivitenin sosyal ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak yapıldığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla birbirinden ayrılması oldukça güç olan iktisadi ve sosyal bağlam, İSF faaliyetlerinde bir arada değerlendirilmektedir.

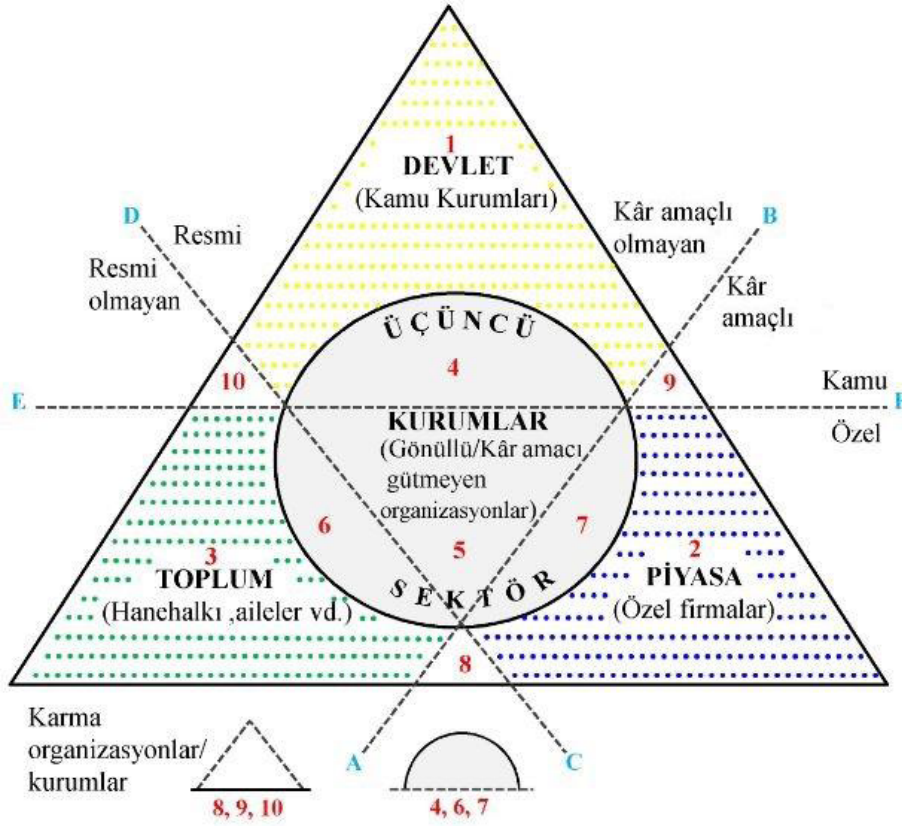
1.1 Kavramsal ve Teorik Çerçeve

Üçüncü sektör, sosyal ekonomi/finans vb. birçok isimlendirme, mevcut iktisadi düzen içerisindeki aksaklıklara veya sorunlara kamu ve özel sektör dışında (yahut her ikisinin ortaklığında) gerçekleşen çözüm arayışlarının yansımalarıdır. Literatürde kimi zaman yeşil politikalar (*green policy*) veya enstrümanlar olarak kimi zaman da sivil toplumun ekonomik ve sosyal itirazları olarak karşımıza çıkan bu husus, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ‘sosyal ekonomi/üçüncü sektör’ kavramında kendine yer bulmuştur. Kapitalist örgütlenmelerden farklı olarak bu kurumlar; insan, gezegen ve kârı (*people, planet, profit*) birlikte dikkate alan girişimleri bir çatı altında toplamayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım bir paradigma değişikliğine işaret ederek sektörler farklı anlamlar yüklemekte ve onları ‘sosyal’ e davet etmektedir: Kamu sektörü (birinci sektör), piyasada sadece düzenleyici ve denetleyici rolü üstlenmemeli aynı zamanda bir takım işbirlikleri ve düzenlemeler yaparak gezegeni korumalı ve vatandaşlarının refahını arttırmalı; özel sektör (ikinci sektör), sadece kârı değil gezegeni ve insanlığı da hesaba katan faaliyetler yürütmeli ve hane halkları ise kolektif girişimler yoluyla çevre duyarlılığı olan projeler oluşturarak sosyal amaçlarına hizmet ederken kâr elde edebilmelidir. Bu yaklaşımların yaygınlaştırılması için başta AB ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok yerinde hükümet ve akademi nezdinde üçüncü sektöre yönelik girişimlerde bulunmaktadır (Moulaert & Ailenei, 2005). Ancak her ne kadar bu girişimlerin sayısı artsa da literatürde üçüncü sektör, sosyal ekonomi, kâr amacı gütmeyen kurumlar, sosyal finans, bağımsız sektör gibi çok sayıda isimlendirmeye bu kurum ve faaliyetler tanımlanmakta ve kavramsal çerçevenin sınırlarının netleşmesi zorlaşmaktadır. Sivil toplumla yakından ilişkili olan üçüncü sektörün, doğası gereği bulunduğu toplumun kültürünü, alışkanlıklarını ve değerlerini taşıyacağı düşünüldüğünde her ülkede farklı özellikler ve isimlendirmeler taşıması makul karşılanacaktır.

Bu çalışmada, üçüncü sektöre dair Pestoff (1992) tarafından AB ülkelerine yönelik geliştirilen kavramsal çerçeve kullanılacak ve bu kavramsal çerçeveyi temel alarak İslami Sosyal Finans (İSF) kavramını öneren ve İSF’nin yerini tayin eden Arshad’ın (2020) çalışması üzerinden Türkiye’deki ilgili kurumlar değerlendirilecektir.

1.2 Sosyal Ekonomi/Finans Nedir?

Sosyal finans, finansın sadece kazanç odaklı anlayışına tepki olarak insanı, gezegeni ve kârı bir arada değerlendiren yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yaklaşımda getiri ve sosyal etki bir arada hatta iç içedir (Arshad, 2020). Bu doğrultuda finans tarafında sosyal etki yatırımları (*social impact investing*), sosyal etki bonoları, yeşil sukuklar gibi enstrümanlar; ekonomi tarafında ise kendi kendine yardım grupları, dernekler, kooperatifler, vakıflar vb. kurumlar üçüncü sektörün kapsamına girmektedir. Bahsi geçen kurumlar ve faaliyetler kimi zaman özel sektör veya kamu sektörü tarafından, kimi zaman hane halkları, kimi zaman ise bizzat üçüncü sektör kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda bu faaliyetlerin bir kısmı kâr amacı taşımaktayken diğer bir kısmı kâr amacı gütmemektedir. İşte bu çok farklı özellikleri barındıran kurum ve faaliyetleri üç kutuplu ilişki çerçevesinde kapsayıcı şekilde ele alan yaklaşım aşağıda yer almaktadır:

Şekil 1: Üç Kutuplu Yaklaşım Çerçevesinde Üçüncü Sektör

Kaynak: Pestoff (1992) tarafından oluşturulan şekle yukarıdaki numaralar Arshad ve Haneef (2016) tarafından eklenmiştir ancak kesikli çizgileri tanımlayan harfler ve şeklin Türkçeleştirilmesi tarafımıza aittir.

Şekil 1, sosyal etkiyi dikkate alan faaliyetlerin her bir sektör tarafından gerçekleştirilebileceğine işaret etmektedir. Buna göre 1 numaralı alan kamunun, 2 numaralı alan piyasanın, 3 numaralı alan ise toplumun faaliyetlerini ifade etmektedir. EF çizgisinin altı özel kesimi, üstü ise kamu kesimini göstermektedir. AB doğrusunun üstü kâr amaçlı olmayan, altı ise kâr amaçlı kurum ve faaliyetleri kapsamaktadır. CD doğrusunun üstü resmî, altı ise enformel kurum ve faaliyetler anlamına gelmektedir. Bununla birlikte 5 numaralı alan saf üçüncü sektör kurumlarını, 8, 9, 10 no'lu üçgenler ile 4, 6, 7 no'lu alanlar karma organizasyonları ifade etmektedir.

AB ülkelerinde, saf üçüncü sektör kuruluşları olarak kooperatifler, dernekler, vakıflar ve mütüeller (karşılıklı yardımlaşma kurumları) görülmektedir (Westlund, 2003). Bu kuruluşların, AB ülkelerinin ekonomilerine önemli katkıları bulunmaktadır. Yaklaşık 2 milyon kuruluşa sahip olan bu sektör, AB'deki işletmelerin yaklaşık %15'ini, 14.5 milyon istihdam ile de istihdam kapasitesinin % 6,5'ini oluşturmaktadır. Formel olmayan kurumlarla AB üyesi ülkelerdeki bu kuruluşları tanımlama farklarından doğan sapmaları da hesaba kattığımızda bu rakamların yükselerek işletmelerin yaklaşık %20-25'ini ve %10 ücretli çalışanlarla, 82.8 milyondan fazla gönüllüleri de hesaba kattığımızda istihdamın da yaklaşık %12-13'ünü oluşturduğu tahmin edilmektedir (CIRIEC, 2016; EP, 2016).

AB ülkelerinde bu kurumların yaygınlaştırılmasına yönelik birlik çapında girişimler bulunmakta ve politikalar uygulan-

maktadır. Bu kurumların sosyal etki oluşturdıkları; kapsayıcılık, istihdam, üretkenlik ve kaynakların etkin kullanımına olanak sağlayarak yerel ve bölgesel kalkınmaya destek verdikleri düşünülmektedir (EC, 2013). Genellikle gönüllüler aracılığıyla gerçekleştirilen bu faaliyetlerin, kamu ve özel kesimin haricinde üçüncü önemli bir güç oluşturduğu bilinmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) dünyadaki gönüllülüğün hacmini ve önemini göstermek için hazırladığı raporda 119 milyon ücretli çalışana denk gönüllü (ücretsiz) çalışan olduğunu, bu rakamın da dünyanın en çok nüfusa sahip olan dördüncü ülkesi Endonezya'daki istihdam edilen insanlara eşdeğer olduğunu belirtmiştir (UNV, 2018, p. 12).

1.3 Neden İslami Sosyal Finans İhtiyaç Vardır?

Modern İslam iktisadı, II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanmış ülkelerin kapitalizm ve komünizmin sosyal ve iktisadi sistemlerine alternatif bir yaklaşım arayışının sonucunda ortaya çıkmıştır. Müslümanlar, hayat görüşlerini yaşantılarında uygulanabilir kılmak için verdikleri mücadelede ekonomik bağımsızlığı siyasi bağımsızlığın bir parçası olarak düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda, ilk kuşak İslam iktisatçıları –ki bunların büyük çoğunluğu fıkıhçılar idi- kapitalizm ve sosyalizmden bağımsız adil bir sistem oluşturmayı umut etmişlerdi. Ancak bu gayretleri henüz kurumsallaşmamış siyasi ve ekonomik kurumlardan dolayı karşılık bulamamışken kendilerinden sonra gelen ikinci kuşak İslam iktisatçıları –kahir ekseriyetinin formel eğitimleri geleneksel ekonomi olan kişiler- şeklen İslami ancak öz itibarıyla kapitalist sisteme uygun araçları yaygınlaştırarak, İslam iktisadının temel değerlerinden uzaklaşmışlardır (İslahi, 2010; Zaman, 2016) kapitalizm ve komünizmin ötesinde adil bir ekonomik düzen oluşturmayı umut ediyordu. Tarihsel koşullar, ikinci kuşağın bu umutları hatırdan çıkarmasına ve İslam ekonomisini kapitalizmin bir uzantısı olarak görmesine yol açtı. İkinci kuşak, şeklin İslami fakat özün kapitalist olduğu şeriata uyumlu bir sistem inşa etmeyi denedi. Şeriata uyumlu olmasından ziyade şeriat temelli yani şekilde ve özde gerçek İslami sistem kurulması için meselenin köklerine gidilmesi gerekmektedir. Üçüncü kuşak bunu yaparak, İslam ekonomisi umudunu yeniden canlandırabilir ve ilk kuşağın umut ettiği ekonomik sistem modelini oluşturabilir. (İslahi, 2010; Zaman, 2016). Bu durumun bir uzantısı olarak İslam iktisadının temel değer ve hedeflerinden uzak kurumsal yapılar yaygınlaşmış; vakıf, zekât, karz-ı hasen, infak vb. üçüncü sektör kurum ve uygulamaları kendilerine daha az yer bulmuştur.

Bir diğer yandan Müslüman ülkelerin kalkınmasına destek olmak için kurulan İslami bankaların, yıllar içerisinde finansal açıdan önemli büyüme rakamlarına ulaşmış olsalar da temel kuruluş misyonlarını gerçekleştirmede yetersiz kaldıkları ve hatta sosyal açıdan başarısız oldukları düşünülmektedir. Ayrıca İslam iktisadının ilk safhasında denenilen Mith Gamr Tasarruf Bankası (1963-1967) ve hala varlığını sürdüren Tabung Haji'nin (Hac Fonu) toplumun ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısı, ikinci safhada 1970'lerden beri uygulanagelen İslami bankacılıkta görülmemektedir. Bu sebeple, üçüncü safhada alternatif kurumlara duyulan gereksinim artmıştır (Asutay, 2012).

Müslümanların yönetiminde olduğu firmaların kapitalist rakiplerinden ayrışması gerekmektedir. Kârın tek ve yegâne hedef haline gelmesi ve yapmış oldukları faaliyetin çevre ve topluma yönelik sonuçlarını dikkate almamaları hususu, İslam iktisatçılarının eleştiri konularından biri haline gelmiştir (Amin & Yusof, 2003). Buna binaen, firmaların çevreye ve toplumsal refaha yönelik çıktığı da hesaba katması ve böylelikle sosyal etkiyi dikkate almaları beklenmektedir. İslami finansa varlık temelli sözleşmeler yerine borç temelli sözleşmelerin yaygınlaşması da İslami finansın temel değerlerinden uzaklaştığını gösteren bir başka unsurdur (Arshad, 2020).

Bu ve benzeri eleştirileri “İslami finansın finansallaşması” olarak ifade edersek; İslami sosyal finans, İF’nin finansallaşmasına itiraz ve sahip olduğu temel değerleri ve kurumları, toplumun kalkınmasına hizmet edecek şekilde kullanması için bir çağrı niteliğindedir.

2. İslami Sosyal Finans

İslami sosyal finans terkihi, İslam iktisadı gibi kapitalist sisteme bir itiraz şeklinde değil bizzat İslam iktisadının finansallaşmasına ve temel ideallerinden uzaklaşmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal finanstaki insan, değer ve çevreye olan vurguyu da içselleştiren İslami sosyal finans, Müslümanların, finansın içerisine kendi değerlerini koymasına gerektiğine bir işaret ve hatta bir davet mahiyetindedir (Arshad, 2020). Bu doğrultuda İslami sosyal finans tabiri ilk defa Arshad (2020) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“İslami sosyal finans, belirli yer ve zamanda ve genellikle risk ve belirsizlik durumlarında şer’i uyumluluğa sahip finansal kaynakların (varlık ve borçlar); makâsıdüş-şer’iayı gerçekleştirmek için yönetilmesi ve tahsis edilmesidir.”¹

Makâsıdüş-şer’i’nin (Şeriatın maksatlarını) gerçekleştirilmesini amaçlayan bu tanım, Gazzâlî’nin (1058-1111) zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât şeklinde derecelendirdiği tasnifteki ihtiyaçlar hiyerarşisini sırasıyla karşılamayı amaçlamaktadır. Buna göre zarûriyyât, birey veya toplumun varlığı ve bu varlığın sürdürülmesi için gerekli olan temel hak ve değerleri kapsamaktadır. Bunlar; can (yaşam), nesil, akıl, mal ve dinin korunmasıdır. Hâciyyât ve tahsîniyyât ise bu alt sınır karşılandıktan sonra, bireysel ve toplumsal hayatın gelişmesini ve güzelleşmesini sağlayacak ilkeleri oluşturmaktadır (Boynukalın, 2003). Dikkat edildiği üzere zarûriyyât; sosyal finansın insan, gezegen ve kârı dikkate alan üçlü bilançosundan (*triple bottom line*) daha kapsamlı bir güvenlik ağı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, İslami sosyal finansın; insanın yaşam özgürlüğünü, neslinin devamlılığını, aklını ve malını muhafaza edebilmesini ve dinini yaşayabilmesine olanak sağlayan kurum ve faaliyetlerin yaygınlaşmasını vurguladığı görülmektedir.

Ahmed (2011) çalışmasında, İslami finansal kurumların, faaliyetlerinde Şeriatın maksatlarını gerçekleştirmesinin iki koşulu ve bu koşulları gerçekleştirme durumuna göre de üç tür işlem şeklinin olduğunu belirtmektedir. İlk koşul fıkhi niteliğine yöneliktir. Yani bir faaliyetin veya ürünün İslam hukukuna göre uygun olması gerekmektedir. Bunun bir uzantısı olarak faaliyet veya ürüne yönelik sözleşmenin (akdin) meşruluğu ilk koşuldur. İkinci koşul ise sosyal gerekliliklerin karşılanmasıdır. Toplumların ihtiyaçlarını karşılamak, huzur, barış ve dayanışmayı tesis etmek ikinci koşuldur. Sosyal gereklilikler de ikiye ayrılmakta; piyasa segmenti olarak ifade edilen unsur piyasadaki farklı kesimlere mal ve hizmet sunulması ve ihtiyaç ise farklı kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelmektedir. İş âlemini düşündüğümüzde, küçük, orta ve büyük ölçekteki firmaların farklı finansman ihtiyaçları olacağından, İslami finansal kurumların bu ihtiyaçlara hitap eden ürün ve hizmet skalasının olması Makâsıdüş-şer’i’nin bir uzantısı olmaktadır. Aynı zamanda sunulan ürün ve hizmetlerin ihtiyaçları karşılaması istenmektedir.

¹ Bu raporda Makâsıdüş-şer’ia kavramı, literatürde tartışıl原因 İslam hukukunun makasid ilkelerine indirgenmesi veya bu ilkeler aracılığıyla köprülenmesi (bypass edilmesi) amaçlarıyla kullanılmadığı aksine İslami finans kurumlarının şekil ve öz itibarıyla İslam hukukuna uygun ürünler ve sözleşmeler oluşturmalarına olanak tanıyabilmesi amacıyla tercih edildiğini belirtmek gerekir. Bir diğer yandan makasidin İslami finanstaki yerinin tartışılması, bu raporun kapsamını aşacağından bahsi geçen kavram ile İslam hukukunun ilkelerinin finansal sözleşmelerde içselleştirildiğinin ön kabulü bulunmaktadır.

Tablo 1: Sosyal Gereklilikler ve Farklı Kesimlerin İhtiyaçlar Matrisi

Farklı Düzeylerdeki İhtiyaçlar	Yoksul/Mikro Küçük	Orta Sınıf Orta	Varlıklı Sınıf
Yaşamı sürdürme (zarûriyyât-zorunlu)	A1	B1	C1
Güvenlik (hâciyât-tamamlayıcı)	A2	B2	C2
Gelişme (tahsîniyyât-lüks)	A3	B3	C3

Kaynak: Ahmed (2011) tarafından yapılan tablo Cevherli'nin (2019) çalışmasında Türkçeleştirilmiştir.

Tablo 1, farklı kesimlerin ihtiyaçlar hiyerarşisine genel bir bakış mahiyetindedir. Her topluma ve ülkeye göre ihtiyaçlar hiyerarşisinin yeri ve içeriği değişebilmektedir. Ancak buna rağmen Tablo 1 önemli bir hususa dikkat çekmektedir: Her kesimin hayatını sürdürebilmesi için alması gereken mal ve hizmetlerin olduğu ve bunların karşılanması gerektiğidir. A1, B1 ve C1 sırasıyla yoksul, orta sınıf ve varlıklı kesimin yaşamını sürdürmesi için zaruri ihtiyaçlarıdır. A2, B2 ve C2 hâciyât yani tamamlayıcı ihtiyaç düzeyini; A3, B3, C3 ise tahsîniyyât yani lükse yönelik ihtiyaç düzeyini göstermektedir. Asgari ihtiyaçlar olarak da ifade edebileceğimiz zorunlu ihtiyaçların karşılanması piyasa, devlet ve üçüncü sektör kuruluşlarının sorumluluğundadır. İhtiyaçlar hiyerarşisinde, zaruriyyatın karşılanması haciiyyat ve tahsiniyyat göre sosyal koşulların iyileşmesine daha fazla katkıda bulunmaktadır. Buna binaen, makasıdın sadece fıkhi yönünü değil sosyal yönünü de karşılayan mal ve hizmetlerin sunulması İslami finans kurumlarından beklenmektedir (Ahmed, 2011, p. 154) Bu doğrultuda Makâsıdüş-şerîa'nın gerçekleştirme durumlarına göre ürün tipleri şunlardır:

Tablo 2: Makasıd ve Ürün Kategorileri

Ürün Tipleri	Fıkhi		Sosyal	
	Şekil	Öz	Piyasa Segmenti	İhtiyaçlar
Sözde İslami	✓	?	?	?
Şer'i Uyumlu	✓	✓	?	?
Şer'i Temelli	✓	✓	✓	✓

Kaynak: Ahmed (2011) tarafından yapılan tablo Cevherli'nin (2019) çalışmasında Türkçeleştirmiştir.

Sözde İslami ürünler, şeklen fıkhi fakat özü itibariyle makasıda uymayan ve bunun neticesinde farklı kesimlere ürün ve hizmetler sunmayarak onların ihtiyaçlarını karşılamayan uygulamalardır. Şer'i uyumlu ürünler ise şekil ve öz bakımından uygun olmasına rağmen piyasa segmenti ve ihtiyaçlara hitap etmede yetersizdir. Şer'i temelli ürünler ise makasıdı gerçekleştirme bakımından ideal uygulamaları göstermektedir (Ahmed, 2011, p. 155). Görüldüğü üzere, ürün ve hizmetlerin makasıdın sosyal gerekliliklerini karşılaması, finansal işlemlerin yapılarında ve hitap ettiği kesimlerde kapsayıcılıklarına bağlanmaktadır.

İslami sosyal finans, toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarını garanti altına alan Makâsıdüş-şerâ'yı gerçekleştirmeyi hedeflerken; yoksulluk, finansmana erişememe, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi sosyal ve ekonomik tehditlerle mücadele etmek durumundadır. Sayısız İslami finansal kurum bu sorunlara yönelik alternatif ürün ve hizmet sağlar-ken İslami sosyal finans faaliyeti yürütmektedir.

2.1 İslami Sosyal Finans Sağlayıcıları ve Enstrümanları

İslami sosyal finans ekosistemine, karma ve saf İslami sosyal finans kurumları hizmet etmektedir. Bu girişimlerden bazıları kazanç getirirken bazıları maddi bir kazanç amacı taşımamaktadır. Örneğin hayırsever bağışlarına dayalı zekât, sadaka, karz-ı hasen gibi faaliyetler kazanç odaklı değilken, kitle fonlamasına dayalı sosyal proje finansman-ları kazanç getirebilmektedir. Dolayısıyla ticari veya ticari olmayan tüm faaliyetlerin İslami sosyal finansa hizmet edebileceği düşünülmektedir. Başlıca İslami sosyal finans sağlayıcıları şunlardır (Tahiri Jouti, 2019).

(1) Zekât Müessesesi: Müslümanların borç ve temel ihtiyaçlarından arta kalan malvarlığının, nisap mik-tarının üstünde olduğu durumlarda ödemekle yükümlü olduğu mali ibadet olan zekâtın (Okur, 2018, p. 193) özellikle fakirlik ve yoksulluk sorunlarını gidermeye yönelik büyük umut olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerdeki zekât potansiyelinin yoksulluk, açlık, eğitim vb. sosyo-ekonomik sorunlara önemli bir çözüm sağlayabileceği çok sayıdaki çalışmada vurgulanmak-tadır (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Nasim Shah Sirazi Amin Md. Fouad, 2010; Shaikh, 2016; Shirazi, 2014).

(2) Vakıf Kurumları: Bir malın mülkiyetini belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere ebediyen tahsis etmek anlamına gelen vakıf, İslam medeniyetinin önemli bir hayır kurumudur (Günay, 2012). Hayırseverlerin vakfiyeleri, İslam toplumlarının eğitim, sağlık, barınma, altyapı, dini vb. hizmetlerin büyük çoğunluğunu üstlenmektedir ve özellikle Osmanlı tarihinde kamunun yükünü hafifleten önemli bir sosyo-ekonomik aktör olmuştur. Gönüllülüğe dayalı olarak yaygınlaşan bu kurumlar İslam toplumlarının hayır geleneğine önemli katkılarda bulunmuştur.

(3) İslami Mikrofinans Kurumları: Yoksulluk ve bunun bir sonucu olan finansal dışlanmaya alternatif bir çözüm olarak İslami mikrofinans kurumları (İSFK) mikro kredi faaliyetleri yürütmektedir. Bu kurumlardan bir kısmı kâr amaçlı iken bir kısmı da kâr amacı gütmemektedir. İslami mikrofinans alıcıları, genellikle aşırı yoksul kişiler ve mikro krediye ihtiyaç duyan küçük işletme sahipleridir (Özdemir, 2019, p. 112). İSFK yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, finansal dışlanma, sosyal güvenliğe sahip olmama, eğitimsizlik vb. sorunlara yönelik önemli bir İslami sosyal finans sağlayıcısıdır.

(4) İslami Bankalar: İslami finansın önemli bir aktörü olan katılım bankaları, sosyal sorumluluk projeleri kapsamında çevreci ve kapsayıcı finansman sağlayabilmektedirler. Bu kurumlar İslami sosyal finans ekosistemi için destekleyici politikalar uygulayarak sosyal refaha katkıda bulunabilirler.

(5) Kitle Fonlaması ve Finansal Teknolojiler: Son yıllarda finansal teknolojilerde olağanüstü gelişmeler yaşanmaktadır. İslami kitle fonlaması platformları da küçük, orta ve büyük ölçekteki iş girişimlerine ve insanların temel ihtiyaçlarının (barınma, iş, gıda vb.) karşılanması için yapılan kampanyalara karşılıklı veya karşılıksız fon sağlamaktadır. Murabaha (kârlı-taksitli satış) ve müşareke (sermaye-sermaye ortaklığı) sözleşmeleriyle varlık temelli finansman veya bağış ve ödül yollarıyla karşılıksız finansman sağlayan İslami kitle fonlaması platformları, finansmana erişimi kolaylaştırmaktadır (Saiti, Musito, & Yucel, 2018).

(6) İslami Sermaye Piyasası Ürünleri: Borç temelli sözleşmeler yerine, varlık ve şer'i temelli (yani Makâsıdüş-şerîa gerçekleştirmeyi hedefleyen) ürünler İslami sosyal finans ekosisteminin finansman sağlayıcılarıdır. Yeşil sukuk enstrümanının, yoksulluk, enerjiye erişim ve çevre konularında finansmana erişime olanak tanıyarak, ulusal ve bölgesel kalkınmaya destek sağladığı bilinmektedir (Aassouli, Asutay, Mohieldin, & Nwokike, 2018).

(7) İslami Kooperatifler: Dünyanın birçok yerinde konut, tarım, ulaşım, finansman gibi hususlarda Müslümanların bir araya gelerek kooperatifler kurduğu ve bu kurumlar aracılığıyla İslam iktisadının ilkelelerine uygun finansal işbirlikleri yaptığı görülmektedir. Özellikle yerelde bu kurumların üyelerine birçok faydasının olduğu gözlemlenmiştir (Seed & Akbarzadeh, 2001).

(8) Banka Dışı Formel/Enformel Kurumlar:² Her toplum kültürüne, finansal alışkanlıklarına ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına hitap eden finansal çözümler oluşturmaktadır. Finansal sistem, kredi geçmişi olmayan veya kredibilitesi düşük olan bireylere finansman sağlamada katı ve dışlayıcı kriterlere sahiptir (Atbani & Trullols, 2019, p. 123). Bunun neticesinde bireyler alternatif çözüm yolları geliştirerek formel veya enformel kurumlar oluşturmuşlardır. Bu alternatif çözümler bazen finansal yenilik olarak bazen de işbirliği ve dayanışma grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de tasarrufa dayalı faizsiz finans kurumları, para, altın vb. günler ve sandık gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır.

İslami sosyal finans faaliyeti yürüten kurumların iki farklı finansman şekli bulunmaktadır: Bağışa dayalı finansman ve ticari finansman. Bağış temelli enstrümanlar ticari olmayan zekât, sadaka ve karz-ı hasen gibi faaliyetler aracılığıyla finansman sağlamakta iken; ticari finansman mudarebe (emek-sermaye ortaklığı), müşareke, murabaha vb. şer'i uyumluluğu olan enstrümanlar ile ticari bir girişimi fonlamaktadır. Ancak burada belirtilmesi gereken husus, İslami sosyal finans faaliyetinin Makâsıdüş-şerîa'yı hedeflemesiyle sosyal etki oluşturduğudur. Yani ticari bir aktivite sosyali de içinde barındırmakta, böylece toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim, sağlık, barınma, enerji, temiz suya erişim vb. hususlara yönelik girişimlere öncelik tanınmaktadır. Ticari finansman sağlayan kurumlar ya doğrudan sosyal refaha katkıda bulunacak girişimler yaparlar ya da bu tarz girişimlere finansman desteği sağlayarak dolaylı katkıda bulunurlar (Tahiri Jouti, 2019, p. 254). Örneğin, İslami bir banka sosyal sorumluluk faaliyeti olarak öğrencilere burs vererek sosyal refaha doğrudan katkıda bulunurken çevreci bir projeyi finanse ettiğinde dolaylı olarak sosyal refaha hizmet etmiş olur. Dolayısıyla İSF sağlayıcılarının her biri doğrudan veya dolaylı İSF ekosistemine katkı sağlamaktadır.

2.2 İslami Sosyal Finans Kurumları

İslami sosyal finans faaliyeti gösteren kurumların tamamını veya büyük çoğunluğunu bu çalışmada ele almak hem çalışmanın sınırlılıklarını hem de hedeflerini aşmaktadır. Bu sebeple bu kısımda seçilmiş bazı İslami sosyal finans kurumları ele alınacaktır. Bu kurumların bir kısmı saf İslami sosyal finans kurumuyken (bakınız: Şekil 1'deki 5 no'lu alanda) bir kısmı karma organizasyonlardır (bakınız: Şekil 1'deki 6, 7, 8, 9, 10 no'lu alanlar).

Bu kısımda dünyada ön plana çıkan karma ve saf İslami sosyal finans kurumlarından seçilmiş örnekler ele alınarak bu kurumların faaliyet alanları, kullandıkları finansal enstrümanlar ve sosyal etkileri izah edilecektir.

2.2.1 Karma (Hibrit) Kurum ve Organizasyonlar

İSF kurumlarının en yaygın olanları karma organizasyonlardır. Pek çok sektörle işbirliği halindeki bu organizasyonlar genellikle bağış, kredi ve ortaklık enstrümanlarını kullanmaktadır. Bu bölümde hac ibadetlerinin sosyal, ekonomik ve dini boyutlarına yönelik hizmet sağlayan Lembaga Tabung Haji3 (Malezya'daki bir hac fonu), İslam Kalkınma Bankası'nın içinde kurulan vakıf mahiyetindeki Kalkınmaya Yönelik İslami Dayanışma Fonu (ISFD4), bir kitle fonlaması platformu olan Ethis5'ten kısaca bahsedilecektir.

Lembaga Tabung Haji (TH/Hac Sandığı)

Modern zamanların en eski üçüncü sektör kurumlarından olan TH, Malezya devletinin vatandaşlarının hac ibadetlerine yönelik oluşturduğu bir kurumdur. 1962 yılında Malezya'daki Müslümanların hac birikimlerini korumak ve yatırımlar yaparak arttırmak amacıyla kurulan fon, yıllar içerisinde ülke çapında yaygınlaşmış ve hâlihazırda 125 şube, 10.000'den fazla temas noktası ve 9 milyonun üzerindeki mevduat sahibiyile önemli bir İslami sosyal finans kurumu haline gelmiştir (TH, 2020). Kamu kuruluşu hüviyetine sahip olan TH, Şekil 1'deki 4 no'lu alanda yer almakta; devletin üçüncü sektör faaliyeti olarak tanımlanabilmektedir.

TH, faaliyetlerine eşlik eden vizyonunu şu şekilde açıklamaktadır:

- Ümmetin ekonomisini güçlendirmek,
- Sürdürülebilir büyümeyi sağlamak amacıyla yerel ve küresel ölçekteki yatırım stratejisi arayışında sürekli aktif olmak,
- Mevduat sahiplerinin mevduatlarını toplamak ve onlara değer katmak,
- Daima mükemmel hizmetler sunmak,
- Hacıların Allah'ın kabul edeceği (Hac-ı Mebrur) bir hac ibadeti yapmalarını kolaylaştırmak ve bu hususta onlara destek vermek,
- Rekabetçi, helal ve temiz (tayyib) bir getiri sağlamak (TH, 2020).

Bir dini ibadet olan hac, kapsamlı bir organizasyonel süreci barındırmaktadır. Hac ibadetinin dini boyutunu öğrenmek, hac yapılabilecek birikime sahip olmak, ulaşım, konaklama, sağlık vb. hususlar bunlardan bazılarıdır. TH, bu organizasyonel sürece yönelik yaklaşık elli yıllık bir deneyime sahiptir. İslam Kalkınma Bankası'nın İslam ekonomisi

3 Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.tabunghaji.gov.my/en>

4 Islamic Solidarity Fund for Development/ISFD, ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://isfd.isdb.org/EN/Pages/default.aspx>

5 Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://ethis.co/>

ve bankacılığı alanındaki ödülünün 2010 yılındaki sahibi de bu başarılı faaliyetlerinden ötürü TH'dir (IRTI, 1995).

Tablo 3, TH'nin yıllar içerisinde net varlıklarını ve mudi sayısını istikrarlı bir şekilde arttırdığını göstermektedir. Kurum aynı zamanda mudilerinden zekât ve hibe de alarak ödeme gücünü yaşayan müşterilerine destek sağlamaktadır. Bu doğrultuda kurum, dini bir ibadeti hem yükümlüler açısından kolaylaştırmakta hem de organizasyonel girişimleriyle ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Tablo 3: TH Faaliyetlerinin Genel Görünümü

1Dolar= 4,1 RM	2018 RM milyon	2017 RM milyon	2016 RM milyon	2015 RM milyon	2014 RM milyon
Gelir	4,229	4,572	3,475	4,083	2,979
Operasyonel Gider	1,025	987	763	679	506
Faaliyet Kârı	1,686	3,458	2,718	3,788	2,783
Zekât	86	68	60	59	57
Net Kâr	1,600	3,391	2,486	3,536	2,979
Mudilerin Hibesi	923	3,324	2,871	3,220	3,237
Net Varlıklar	75,769	69,380	63,573	59,462	54,006
Mudilerin Tasarrufları	75,412	73,522	67,704	62,548	54,358
Mudi Sayısı (milyon)	9.21	9.27	9.08	8.85	8.61

Kaynak: (TH, 2018, p. 18). Yazar tarafından yeniden tablolaştırılmıştır.

Kalkınmaya Yönelik İslami Dayanışma Fonu

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), üye ülkelerdeki yoksulluk, açlık, bulaşıcı hastalıklar, eğitim vb. temel insani ihtiyaçların karşılanmasına yönelik İslam Kalkınma Bankası (İKB) bünyesinde 2005 yılında bir vakıf kurulması kararı almıştır. Vakıf idari açıdan İKB'ye bağımlı olmasına karşın mali açıdan bağımsız şekilde oluşturulmuştur. Bu doğrultuda üye ülkelerden ve İKB'den gelen bağışlarla az gelişmiş İİT üyesi ülkelerdeki kalkınmaya hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

2008 yılında vakıf faaliyetine başladığında dünyada bir milyardan daha fazla insan günlük bir doların altında çalışmaktaydı. Bu bir milyar insanın da yaklaşık yüzde 43'ü İİT üyesi ülkelerde yaşıyordu.

Şekil 2: İİT Üye Ülkeleri

Kaynak: (ISFD, 2020b).

İİT 57 ülkesiyle (yeşil renkli alanlar) dünya nüfusunun %22'sine ev sahipliği yapmakta ve önemli bir ekonomik potansiyel taşımaktadır. İKB bünyesinde kurulan vakıf da bu potansiyeli harekete geçirerek İİT üyesi ülkelerde yoksulluk sınırının altındaki insanların sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında yaşamlarını iyileştirmek amacıyla bir kampanya başlatmıştır. Kampanya kapsamında üye ülkelerden gelen bağışları çeşitli program ve projeler yoluyla aşırı yoksul İİT üyesi ülkelerde değerlendirmiştir. Programlar şunlardır:

İslami Mikrofinans Programı: İİT üyesi ülkelerdeki formel finansa erişemeyen Müslüman çoğunluğun oranının yaklaşık %72 olduğu tahmin edilmektedir (Karim, Tarazi, & Reille, 2015). Bu program aracılığıyla küçük-orta ölçekli girişimlerin finansmana erişimi hedeflenmektedir.

Anneleri Koruma Programı: Özellikle aşırı yoksul İİT üyesi ülkelerdeki bulaşıcı hastalıklardan ötürü başta anne ve sonrasında çocuklar hastalanmaktadır. Bu program vasıtasıyla toplum sağlığının güvence altına alınması amaçlanmaktadır.

Mesleki Eğitim Programı: İslami mikrofinans programlarının bazen tamamlayıcısı olarak bazen de münferit bir şekilde planlanan bu programlar, girişimcilerin temel bilgi ve becerilerini arttırmaya yöneliktir.

Topluluk Temelli Programlar: Genellikle yerel ve topluluk temelli iş girişimlerini yerinde örgütleme ve ihtiyaç duyulan finansmanın projeler yoluyla sağlanması amaçlanmaktadır.

Sağlık Programları: İİT üyesi aşırı yoksul ülkelerde sıtma, katarakt vb. hastalıkların yaygın olması yoksulluğun ve kalkınma sorunun aşılmasındaki en büyük engellerdendir. Bu program, üye ülkelerdeki salgın hastalıklarla ilgili projeleri finanse etmektedir.

Sürdürülebilir Köyler Programı: Özellikle yoksul Sahra-Altı Afrika ülkeleriyle Asya ülkelerinde uygulanan; belirlenen köylerin potansiyellerinin kullanılmasını ve sürdürülebilir yaşam standartlarına ulaşılması için çeşitli projeler oluşturulmasını hedeflemektedir.

Eğitim Programları: Temel okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu ülkelerde çocuk ve yetişkinlerin eğitim alması için okul, derslik ve araç gereçlerin temin edilmesi için projeler hayata geçirilir.

Yenilenebilir Enerji Programı: Kırsal bölgelerdeki enerjiye erişimi olmayan insanların yenilenebilir enerji kaynaklarıyla hayat standartlarının iyileştirilmesi sağlanmaktadır (ISFD, 2020a).

Vakıf, İİT üyesi ülkelerdeki başarılı programlarıyla Dünya Müslüman Hayırseverler Kongresi'nden (*World Congress of Muslim Philanthropists/WCMP*) 2011 yılında "Grant Maker" ödülünü almıştır (ISFD, 2011, p. 32).

Bununla birlikte vakıf, mali açıdan bağımsız olmasına rağmen özel bir teşebbüsün idaresi altında olması hasebiyle hibrit bir kurumdur ancak misyonu itibarıyla saf İslami sosyal finans kurumu olarak değerlendirilebilmektedir.

Ethis

Merkezi Singapur'da olan Ethis, küresel çapta 65 ülkeden 25.000'in üzerindeki etik öncelikleri olan yatırımcılara Endonezya'daki sosyal konut projelerinin finanse edilmesi amacıyla 2015 yılında hizmete başlamıştır (Yuningsih & Muhammad, 2020) Jakarta (Endonezya), Kuala Lumpur (Malezya) ve Dubai'de (Birleşik Arap Emirlikleri/BAE) şube ve temsilcilikleri olan platform, hâlihazırda dört tür faaliyet yürütmektedir:

- Endonezya'daki sosyal konut projelerine lisanslı eşler arası (*peer to peer*) kitle fonlaması,
- Malezya'da hisse temelli lisanslı kitle fonlaması,
- Dubai'de varlığa dayalı lisanslı kitle fonlaması,
- Dünya çapında bağışa dayalı kitle fonlaması (Ethis, 2020b).

Ethis, kitle fonlamasının imkânlarını kullanarak dünyanın birçok yerinden yatırımcıları bir araya getirmektedir. Yatırımcılar Endonezya, Malezya ve BAE'deki şer'i uyumluluğa sahip ürünlere platform aracılığıyla yatırım yapabilmektedir.

Bir şirket olan Ethis, sosyal etkiye sahip kitle fonlaması uygulamalarıyla Şekil 1'deki 7 no'lu alanda yer almakta ve özel sektör içerisinde üçüncü sektör faaliyeti gerçekleştiren İslami sosyal finans kurumu olarak değerlendirilmektedir. Dünyanın en fazla Müslüman nüfusuna sahip ülkesi Endonezya'da; 133,4 milyon dolarlık proje değeri olan 9200'den fazla sosyal konutun finanse edilmesine aracılık ederek yenilikçi sosyal etki finansmanında önemli bir konuma gelmiştir. 2016 yılında bu faaliyetleri, Küresel İslam Ekonomisi Zirvesi (*Global Islamic Economy Summit*) **küçük-orta ölçekli girişimler kategorisinde ödül almıştır** (GIES, 2016).

2.2.2 Saf İslami Sosyal Finans Kurumları

Bu kısımda, toplumsal ihtiyaçları göz önünde bulundurarak saf İslami sosyal finans (İSF) hizmeti sağlayan Skolafand ve Akhuwat kuruluşu ele alınacaktır. Her iki kurum da kâr amacı gütmemektedir. Skolafand kitle fonlamasının olanaklarını kullanarak eğitime yönelik finansman sağlamakta iken Akhuwat İslami mikrofinans vasıtasıyla yoksulluğa yönelik alternatif çözümler sunmaktadır. Tüm saf İSF kurumlarını ele almak bu çalışmanın kapsamını aşacağından önde gelen bu iki kurum incelenmiştir. Ancak formel kurumların yanı sıra dünyada çok sayıda enformel İSF kurumu olduğu da bilinmektedir.

Skolafund

Kitle fonlamasının olanaklarını kullanan Skolafund, yükseköğrenime yönelik finansman ihtiyacı olan öğrencilere fon sağlamayı amaçlamaktadır. Malezya'daki öğrencilere hitap eden platform, öğrencilerin finansman taleplerini almanın yanı sıra bu taleplerin doğrulanması ve filtrelenerek yatırımcılara sunulmasını sağlamaktadır. Yirmili yaşlardaki bir grup genç tarafından 2015 yılından hayata geçirilen platform, hayırseverler ve öğrenciler tarafından büyük ilgi gö-rerek önemli bir sosyal girişim haline gelmiştir. Nisan 2019'a kadar 1,6 milyon RM (yaklaşık 400.000 dolar), yaklaşık 592 öğrenciye Skolafund aracılığıyla ulaştırılmıştır. Bu finansman, platform üzerinden başlatılan bağış kampanyaları şeklinde sağlanmaktadır. Platform yaklaşık 350 kampanya başlatmış ve bunların 189'u yüzde yüz finanse edilmiştir.

2019 yılında Asya'nın büyük yatırım şirketlerinden biri tarafından satın alınan Skolafund, Malezya'daki ilk sosyal girişim ihraçlarından sayılmaktadır. İhraç, sosyal girişimlerin ekonomik katkı da sağlayacağını göstergesi olarak Malezya'daki yatırımcıların dikkatini çekmiştir. Hâlihazırda kurum finansman türlerini çeşitlendirerek eğitime ilave olarak sağlık ve diğer acil ihtiyaçları da platformunda hayırseverlerine ulaştırmaya başlamıştır. Eğitime yönelik kitle fonlamasında Güneydoğu Asya ve Hindistan piyasasına ulaşmayı hedefleyen kurum; eğitim talebinin bu bölgede 160 milyar dolarlık bir potansiyel taşıdığını ve bu girişimlerinin yaygınlaşarak ileride bu piyasada daha etkin rol oynayacağını ileri sürmektedir (Vulcanpost, 2020). Eğitime yönelik finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla yola çıkan Skolafund, beş yıllık ömrüyle öğrencilerin hayallerine kavuşmasına katkıda bulunmanın yanı sıra Malezya sosyal girişim piyasasının ilk ihraçlarından olmasıyla da ayrıcalıklı bir konuma ulaşmıştır. Bu çalışmalarıyla kurum, Şekil 1'deki 5 no'lu alanda saf İslami sosyal finans faaliyeti sürdürmektedir.

Akhuwat

2001 yılında Pakistan'da kurulan Akhuwat, yoksullukla mikrofinans vasıtasıyla mücadele etmeyi amaçlayan, kâr amaçlı gütmeyen bir kurumdur. Panjap Kırsal Destek Programı'nda yöneticilik yapan ve bu yöneticiliği süresince edindiği tecrübe eşliğinde Pakistan'daki yoksullukla mücadele etmeye gönüllü olan Dr. Ajmal Saqib ve arkadaşlarının girişimiyle kurulmuştur. Akhuwat, uhuvvet yani kardeşlik anlamına gelmektedir. Kurum, merhamet ve eşitlik ilkeleri üzerine kurulmuş, yoksul olmayan bir toplum oluşturmayı vizyon edinmiştir. Temel değerleri şunlardır:

- Faizsiz mikrofinans ile yoksul aileleri ekonomik açıdan bağımsız hale getirmek,
- Karz-ı hasen'i yoksulluğun azaltılmasında uygulanabilir bir model haline getirerek toplumun geniş bir kesimine sunabilmek,
- Sosyal açıdan rehberlik, kapasite geliştirme ve girişimcilik hususlarında eğitim sağlamak,
- Kardeşlik, merhamet ve gönüllülük ruhunu kurumsal hale getirmek,
- Akhuwat borçlularını bağışçılara dönüştürmek,
- Akhuwat'ı sürdürülebilir, büyüme odaklı ve örnek bir kurum haline getirmek,
- Gençlere kaliteli eğitim ve destekleyici liderlik sağlamak,
- Kaliteli sağlık hizmetlerini sürdürülebilir olarak makul fiyatlı bir şekilde sağlamak.
- Toplumun marjinal kesimlerini desteklemek ve beslemek (Akhuwat, 2021a; Atbani & Trullols, 2019, p. 109).

Bu değerler eşliğinde Akhuwat'ın altı tür programı bulunmaktadır:

İslami mikrofinans programı: Bu program Akhuwat'ın kuruluşundan bu yana bulunan en temel programdır. Yirmi yıllık süre zarfında yaklaşık 4.2 milyon aileye 120 milyar rupi (750 milyon dolara yakın) fon kullanılmıştır. Verilen mikro kredilerin, %99.99'luk olağanüstü başarılı bir geri ödenme oranı vardır.

- *Düşük maliyetli konut edindirme programı:* Bakanlığın finansman desteğiyle yapılan projede Akhuwat paydaş kuruluş olarak İslami mikrofinans hizmeti sağlamaktadır.

- *Eğitim programı:* Yoksulluğun temel nedenlerinden birinin eğitime erişim yetersizliği olduğunu düşü-

nen kurum, yoksul ailelerin çocuklarının eğitim görebilmesi amacıyla bünyesinde ücretsiz üniversite, lise ve ortaokul açmıştır. Bu kurumlarla ücretsiz ve nitelikli eğitim vasıtasıyla toplumun eğitime erişimine olanak sağlamaktadır.

- *Kıyafet bankası programı*: Bir geri dönüşüm programı olarak kıyafet bankasını hayata geçiren Akhuwat, 2013 yılından bu yana bağışlarla gelen kıyafetleri toplamakta ve temizleyip tasnif ettikten sonra ihtiyaç sahibi ailelere ulaştırmaktadır.

- *Khwajasira destek programı*: Bu program vasıtasıyla marjinal grupların hayatını kolaylaştırmak ve özellikle 40 yaş üstü marjinal kişilere istihdam sağlamak amaçlanmaktadır.

- *Akhuwat sağlık hizmetleri programı*: Akhuwat, yararlanıcılarının düşük fiyatla sağlık hizmetlerine ulaşmasını sağlamanın yanı sıra bir takım sağlık araştırmalarına destek olmakta ve toplumda önleyici tıbbi yönelik farkındalık oluşturmaktadır (Akhuwat, 2021b).

Akhuwat bahsi geçen programlarda bugüne değin 8050 gönüllüyle birlikte çalışarak yaklaşık 100.000 hayırseverin bağışlarını 4.2 milyon aileye ulaştırmıştır. Ayrıca Akhuwat bu başarılı faaliyetleriyle Küresel İslam Ekonomisi Zirvesi'nden (*Global Islamic Summit*) ve İslam İktisadi Araştırma Merkezi'nden (İKAM) ödüle layık bulunmuştur. Akhuwat, bu faaliyetleriyle Şekil 1'deki 5 no'lu alanda yer alan saf İslami sosyal finans kurumu olarak değerlendirilmektedir.

3. Türkiye'de İslami Sosyal Finans

Türkiye'de İslami sosyal finans ekosistemini oluşturan İslami sosyal finans kurumları (saf ve karma), gönüllüler, yararlanıcılar olmak üzere üç unsur bulunmaktadır. Bu kısımda bu unsurlara dair genel bilgilerin verilmesi amaçlanmaktadır. Sonuç kısmında ise bu bilgiler ışığında Türkiye'deki İslami sosyal finans ekosistemi değerlendirilecektir.

3.1. Türkiye'de İslami Sosyal Finans Kurumları

Türkiye'de İslami sosyal finans ekosisteminin çok sayıda aktörü ve bu aktörlerin çeşitli faaliyetleri bulunmaktadır: Vakıf, dernek, kooperatif gibi çok sayıda kurum bu ekosistemin bir parçasıdır. Tüm kurum ve faaliyetler bu raporun kapsamını aşacağından, bahsetmiş olduğumuz teorik çerçeveye uygun iki saf İslami sosyal finans kurumunu bu kısımda ele alacağız. Saf İslami sosyal finans kurumlarından ilki; gençlerin evlilik sürecindeki finansman ihtiyaçlarını karz-ı hasen ile karşılamayı amaçlayan Karz-ı Hasen Vakfı, ikincisi ise girişimcilere İslami mikrofinans finansman sağlamayı hedefleyen İslam İktisadi Araştırma ve Uygulama Derneği'dir.

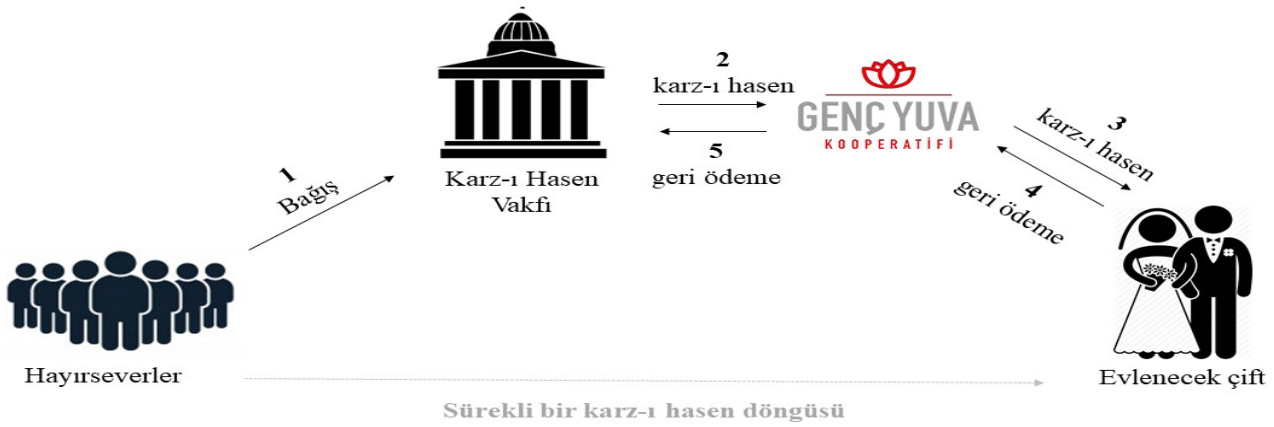
Karz-ı Hasen Vakfı

Türkiye'de İslami sosyal finans sisteminin en önemli aktörü vakıflardır. Eğitim, sağlık, altyapı, finansman vb. alanlarda uzun bir tarihi geçmişi bulunan vakıfların günümüzde de hâlâ varlığını koruduğu ve toplumsal faydaya katkı sağladığı bilinmektedir. İSF rapor serisinin önemli bir bileşeni olan vakıflar sonraki raporlarda detaylandırılacağından bu

kısımda saf İslami sosyal finans kurumuna örneklik teşkil eden ve henüz oldukça yeni olan Karz-ı Hasen Vakfı ele alınacaktır.

Vakıf, aile kurumunun güçlendirilmesi amacıyla gençlerin erken yaşta evlenebilmesini sağlamak için gerekli finansman ihtiyacını karşılamayı hedeflemektedir. 18-33 yaş aralığında ve ilk evliliğini yapacak olan gençlere kârz-ı hasen (güzel borç) verilmektedir (KHV, 2021). Vakfın Genç Yuva Kooperatifi ile birlikte yürüttükleri finansman süreci Şekil 4'te yer almaktadır:

Şekil 4: Karz-ı Hasen Faaliyeti

Vakıf, bağışçılarından topladığı fonu evlenecek çiftlerin finansman ihtiyacına kullanarak bağışçılarına sürekli bir karz-ı hasen döngüsü oluşturmayı vaat etmektedir. Bu döngü hayırseverlerin bağışlarıyla başlamakta (1), evlenecek çiftlerin Genç Yuva Kooperatifi'ndeki başvurularının olumlu değerlendirilmesi sonucunda kooperatifin vakıftan fonu talep etmesiyle devam etmekte (2) sonrasında ise fonu evlenecek çiftlere ulaştırması (3) ve geri ödemeler ile (4-5) sürekli yeni evlenecek kişilere finansman sağlamasıyla sürüp gitmektedir. Böylelikle sosyal, dini ve kültürel boyutları haiz evlilik kurumunun güçlendirilmesine yönelik sosyal etkiye sahip finansman oluşturulmaktadır. Kurum 2020 yılının Ekim ayında 500.000 TL'nin vakfedilmesi ile kurulmuş, yaklaşık dört aylık sürede toplam bağış tutarı 2.399.895 TL'ye ulaşmış ve 54 kişiye karz-ı hasen verilmiştir (KHV, 2021). Vakıf bu faaliyetleriyle Şekil 1'de 5 no'lu alandaki saf İslami sosyal finans kurumu olarak değerlendirilmektedir.

İslam İktisadı Araştırma ve Uygulama Merkezi (İKSAR)

İKSAR, İslam iktisadının toplumsal hayatta uygulanabilmesine hizmet etmek amacıyla çeşitli çalışmalar yapmak üzere 2018 yılında bir grup akademisyen tarafından Sakarya'da kurulan bir dernektir. Bir sivil toplum kuruluşu olarak dernek, İslam iktisadının uygulanabilir modellerini yerelde test ederek ülke çapında yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda ilk faaliyet olarak İslami mikrofinans hizmetini başlatmıştır.

Şekil 5: İslami Mikrofinans Faaliyeti

Kaynak: (İKSAR, 2019, p. 6).

Karz-ı hasen'e dayalı gerçekleştirilen İslami mikrofinans yararlanıcıları, gelir getirici faaliyet yapacak olan girişimcilerdir. İKSAR bu hizmetiyle finansmana erişim zorluğu yaşadığından dolayı iş fikrini hayata geçiremeyen girişimcileri ekonomik olarak aktifleştirmeyi amaçlamaktadır. Yalnızca Sakarya'daki girişimcilere bu hizmeti sağlayan kurum yerelde beşeri sermayenin sosyal finansmanla buluşmasına olanak tanımaktadır. 2018 yılından bu güne değin 52 girişimciye 336.400 TL finansman sağlamıştır. İKSAR da Karz-ı Hasen Vakfı gibi bağışçılarından gelen katkılarla sürekli bir karz-ı hasen döngüsü oluşturmaktadır. 2019 Aralık itibarıyla karzların geri ödeme oranı %97'nin üzerindedir. Karz-ı hasen'e dayalı İslami mikrofinans hizmetlerinden ötürü İKSAR, 2020 yılında İKAM Uygulama ödülünü almıştır.

Bu kısma kadar dünyadan (4 tane) ve Türkiye'den seçilmiş (2 tane) İslami sosyal finans kurumu örneğini ele aldık. Her bir kurumun çeşitli sosyal hedefleri ve bunlara destek olmak için sağladığı finansman şekillerini gösterdik. İslami sosyal finans rapor serisinin bundan sonraki raporlarında bahsi geçen kurum ve örnekler detaylı bir şekilde ele alınacağından, bu raporda teorik arka plan oluşturmak ve bunlara özgü kurumlara ışık tutmak amaçlanmıştır. Bundan sonraki raporlarda ise İslami sosyal finans ekosistemine hizmet eden kurum ve uygulamalar mercek altına alınacaktır.

3.2 Türkiye'de Gönüllülük ve İSF Hizmet Yararlanıcıları

İSF ekosisteminin uygulayıcısı veya destekleyicisi olan aktörlerden birisi de gönüllülerdir. Özellikle sosyal finans kurumlarında gönüllü çalışan veya bir takım faaliyetlere gönüllü olarak katılan kişiler, bu ekosistemin gelişmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Bahsedilen örneklerde görüldüğü üzere bağışçıların yardımlarının yararlanıcılara ulaştırılması veya sahada bu faaliyetlerin yaygınlaştırılması amacıyla gönüllüler çok sayıda görev üstlenmektedir.

Türkiye'de gönüllüğe dair çok sayıda çalışma olmasına rağmen yeterli ölçüde verinin olmaması sivil toplum kuruluşlarının politika oluşturmalarını önemli düzeyde güçleştirmektedir. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın yayımladığı Türkiye Sivil Toplum Raporu'na göre 2010 yılında nüfusun %7 düzeyinde gönüllükte bulunduğu ve STK'lara bağışın da %14 civarında olduğu bilinmektedir (TUSEV, 2011, p. 75). Gönüllülük oranının geçtiğimiz yıllarda çok fazla değişmediği,

%7-10 bandında yer aldığı tahmin edilmektedir. Ancak bununla birlikte Türkiye'nin insani yardım konusunda dünyanın birçok ülkesini geride bırakan bir hayırseverlik anlayışı bulunmaktadır. Küresel İnsani Yardım Raporu'na göre 2018 yılında 8,070 milyar dolar ile Türkiye dünyada en fazla insani yardım yapan ülke konumundadır (TCGSB, 2019). İnsani yardıma yönelik ülke başarısının gönüllülükte de sergilenmesinin yollarını aramak, tüm STK faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı gibi İSF ekosisteminin gelişmesine de olanak tanıyacaktır.

İSF ekosisteminin yararlanıcıları, İSF kurumlarının hedeflerine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin İKSAR derneğinin amacı gelir getirici faaliyeti desteklemek olduğundan hedef kitlesi girişimciler, Karz-ı Hasen Vakfı'nın amacı evlilik kurumunu güçlendirmek olduğundan hedef kitlesi evlilik sürecindeki gençlerdir. Bununla birlikte Skofuland yükseköğretime erişimi arttırmayı amaçladığından başarılı öğrenciler yararlanıcıları olmakta, Akhuwat ise finansal erişimi olmayan kişileri hedeflediğinden eğitimden sağlığa, barınmaya vb. birçok alanda ihtiyaç sahibi yararlanıcılara ulaşmaktadır. Yararlanıcılara dair profil çeşitlilik arz ettiğinden İSF kurumlarının sosyal hedeflerini belirlerken yararlanıcı kişilere dair yapacağı araştırmalar oldukça önem arz etmektedir. Hedef kitle temel ihtiyaçlarını karşılayamayan grupta yer alıyorsa ve onlar için seçilecek İslami finans enstrümanı zekât, sadaka vb. bağışa dayalı enstrümanlar olmadığında, ödeme güçlüğü çekerek finansal açıdan çok daha zor duruma düşebilmektedirler. Başarılı İSF kurumlarının örnekleri incelendiğinde, hedef kitleye göre farklılaşan enstrüman seçeneklerine rastlanmakta, bunun kurumlarının ve yararlanıcılarının faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine olumlu katkı yaptığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Kapitalist finansal sistemin tekrar eden krizler oluşturduğuna yönelik yükselen sesler, finansın içerisine *sosyali* davet eden yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. İslami sosyal finans da İslam iktisadının temel değerlerine ve toplumsal ihtiyaçlara yönelik vurgusuyla günümüz finansal sorunlarının alternatif çözüm arayışlarına katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan finansal sistemin kâr hırsını beslemek yerine insan, çevre ve kârı bir arada değerlendiren yaklaşımıyla İSF, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemekte ve insanlığa alternatif yollar önermektedir.

Çalışma boyunca dünyadan ve Türkiye'den başarılı İSF kurumları incelenerek, faaliyet alanlarından ve oluşturdukları sosyal etkilerden bahsedilmiştir. Türkiye'deki İSF ekosistemine hizmet eden kurum ve faaliyetlerin sahip olduğu risk ve fırsatlara dair genel değerlendirme aşağıda maddeler halinde yer alacaktır:

- Türkiye'de İSF kurumlarına yönelik yeterli ölçüde hukuki mevzuat bulunmamaktadır. Bu durum kurumların hukuki mevzuata uygun faaliyet sürdürebilmeleri için farklı organizasyonel süreçlere girmesine yol açmakta, bunun sonucunda da zaman ve enerji kaybı yaşanmaktadır. Karz-ı hasen faaliyeti gerçekleştirmek isteyen bir vakfın aynı zamanda kooperatif de kurarak faaliyet alanı oluşturması buna bir örnektir. Her ne kadar sivil toplum alanında benzer eksiklikler olsa da, ülkemizde görece yeni gelişen İslami finansın ve onun enstrümanlarının hukuki karşılıklarının bulunması, alanın hızla gelişmesine olanak tanıyacaktır.

- Türkiye'de İSF faaliyeti sürdüren kurumların kurumsal yönetim ve şeffaflık hususlarında profesyonelleşmesi gerekmektedir. Özellikle dijital dönüşüme şahit olduğumuz şu dönemde etkili kampanyalar yönetmek, faaliyetlerini topluma mâl etmek ve farkındalığı artırmak için İSF kurumlarının politika geliştirmeleri önem arz etmektedir.

- İSF faaliyetleri ticari ve bağışa dayalı faaliyet olarak sınıflandırılmaktadır. Bağışa dayalı İSF faaliyeti sürdüren kurumların işbirlikleri yoluyla kampanyalarını daha geniş bir kesime ulaştırmaları, faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için elzemdir. Özellikle kitle fonlaması platformları aracılığıyla sosyal etkiye sahip projelerin uluslararası yatırımcılara veya hayırseverlere ulaşması oldukça kolay ve hızlıdır. Bu doğrultuda ticari ve bağışa dayalı faaliyetlerin yeni nesil platformlar aracılığıyla yaygınlaşabileceği düşünülmektedir.
- İF kurumlarının faaliyetlerinin büyük çoğunluğu ticari finansmandan meydana gelmektedir. Bu durum, piyasadaki farklı kesimlerin ihtiyaç duydukları farklı mal ve hizmetlerin sunulması anlamına gelen piyasa segmentini karşılamalarının önündeki en büyük engeldir. Bu doğrultuda İF kurumlarının Makâsıdüş-şerâ'nın sosyal gereklerini de dikkate almaları İSF ekosisteminin gelişmesi adına önem taşımaktadır. Bu noktadaki çabaların artması şekil ve öz bakımından İSF ekosistemine uygun sözleşme ve ürün sayısını artıracaktır.
- Türkiye gibi hayırseverlik ve insani yardım hususlarında kendisini ispatlamış bir ülkenin sosyal etki yatırımlarına yönelik önemli bir potansiyeli bulunmaktadır. Bağışa dayalı projelerin temel yararlanıcıları başta fakr-u zaruret içerisindeki kişiler olmaktadır. Ancak bağışa dayalı karşılıksız yardımların doğru planlanmadığı durumlarda yararlanıcılarını 'bağımlı' hale getirme ve 'pasivize etme' gibi sorunlar oluşturduğu bilinmektedir. Dolayısıyla hayırsever bağışlarının etkin ve sürdürülebilir kılınması adına yararlanıcıların geçimlerini uzun vadeli sürdürebilecekleri projeler oluşturulması kaynakların etkin kullanımına olanak tanıyacaktır.

Kaynakça

- Aassouli, D., Asutay, M., Mohieldin, M., & Nwokike, T. (2018). *Green Sukuk, energy poverty, and climate change : a roadmap for Sub-Saharan Africa. Working Paper. World Bank Group, Washington D.C..*
- Ahmed, H. (2011). Maqasid al-Shari'ah and Islamic Financial products : A Framework for Assessment. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 3(1), 149–160. https://doi.org/10.1142/9789812569394_0005
- Akhuwat. (2021a). About Us. Retrieved January 21, 2021, from <https://akhuwat.org.pk/about-us/our-journey/>
- Akhuwat. (2021b). Program. Retrieved from <https://akhuwat.org.pk/>
- Amin, R. M., & Yusof, S. A. (2003). Allocative Efficiency of Profit Maximization: An Islamic Perspective *. *Review of Islamic Economics*, (13), 5–21.
- Arshad, M. N. M. (2020). Conceptualizing the Islamic Social Finance into a Three-sector Economic Model (pp. 1–18). Retrieved from <http://library1.nida.ac.th/termpaper6/sd/2554/19755.pdf>
- Arshad, M. N. M., & Haneef, M. A. M. (2016). Third sector Socio-Economic models: How waqf fits in? *Institutions and Economies*, 8(2), 72–90.
- Asutay, M. (2012). Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance. *Asian and African Area Studies*, 11(2), 93–113.
- Ataplus. (2019). Our Market Opportunity. Retrieved January 21, 2021, from <https://www.ata-plus.com/deals/skolafund>
- Atbani, F. M., & Trullols, C. (2019). *Finansın Sosyal Etkisi ve Gücü*. İstanbul: Albarak Yayınları.
- Boynukalın, E. (2003). Makâsidü's -Şeriâ. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (pp. 423–427). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Cevherli, F. (2019). Şeriatın Maksatları ve İslami Finans Ürünleri: Değerlendirme İçin Bir Çerçeve (Çeviri). *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2, 111–120. <https://doi.org/10.25272/ijisef.555999>
- CIRIEC. (2016). *Recent Evolutions of the Social Economy in the European Union. Revija za socijalnu politiku* (Vol. 25). <https://doi.org/10.3935/rsp.v25i2.1543>
- EC. (2013). *Social economy social entrepreneurship* (Social Eur, Vol. 4). European Commission.
- EP. (2016). *Social Economy - Study for the IMCO Committee. Directorate-General For Internal Policies - Policy Department a Economic and Scientific Policy*. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Ethis. (2020a). Ethis About Us. Retrieved January 11, 2021, from <https://ethis.co/my/about-us/>
- Ethis. (2020b). Invest, Donate or Raise Funds. Participate in our global movement for change. Retrieved January 11,

2021, from <https://ethis.co/>

Evers, A., & Laville, J.-L. (2004). *The Third Sector in Europe*. (A. Evers & J.-L. Laville, Eds.), *Edward Elgar* (Vol. 53). <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>

GIES. (2016). GIES 2016-Islamic Economy Award 2016 winners announced at Global Islamic Economy Summit. Retrieved January 11, 2021, from <https://www.salaamgateway.com/story/gies-2016-islamic-economy-award-2016-winners-announced-at-global-islamic-economy-summit>

Günay, H. M. (2012). Vakıf. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (pp. 475–479). Türkiye Diyanet Vakfı.

İKSAR. (2019). *İKSAR Faaliyet Raporu 2019*. Sakarya.

IRTI. (1995). *Tabung Haji As an Islamic Financial Institution the Mobilization of Investment Resources in an Islamic Way and the Management of Hajj*.

ISFD. (2011). *Islamic Solidarity Fund for Development (ISFD) Annual Report 2011*. ISFD. Cidde.

ISFD. (2020a). Home. Retrieved January 11, 2020, from <https://isfd.isdb.org/EN/Pages/default.aspx>

ISFD. (2020b). Map. Retrieved from <https://isfd.isdb.org/EN/Pages/default.aspx>

Islahi, A. A. (2010). Four generations of Islamic economists. *Journal of King Abdulaziz University, Islamic Economics*, 23(1), 165–170. <https://doi.org/10.4197/Islec.23-1.7>

Karim, M., Tarazi, M., & Reille, X. (2015). Islamic Microfinance: An Emerging Market Niche. *Islamic Finance : Instruments and Markets*, (March). <https://doi.org/10.18356/069031b5-en>

KHV. (2021). Hakkımızda. Retrieved January 24, 2021, from <https://karzihasevakfi.com/hakkimizda>

Moulaert, F., & Ailenei, O. (2005). Social economy, third sector and solidarity relations: A conceptual synthesis from history to present. *Urban Studies*, 42(11), 2037–2053. <https://doi.org/10.1080/00420980500279794>

Nasim Shah Sirazi Amin Md. Fouad. (2010). Prospects of Poverty Elimination through Potential Zakat Collection in OIC-member. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 6(3), 55–74.

Okur, K. H. (2018). *Güncel Konularla İlm-i Hâl*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları.

Özdemir, M. (2019). *İslami Mikrofinans: Teori, Uygulama ve Model Önerileri*. Albarak Yayınları.

Pestoff, V. A. (1992). Third sector and co-operative services - An alternative to privatization. *Journal of Consumer Policy*, 15(1), 21–45. <https://doi.org/10.1007/BF01016352>

Saiti, B., Musito, M. H., & Yucel, E. (2018). Islamic Crowdfunding: Fundamentals, Developments and Challenges. *Islamic Quarterly*, 62(3), 469–485.

- Seed, A., & Akbarzadeh, S. (2001). *Muslim Communities in Australia*. Australia, Sydney: A UNSW Press book. Retrieved from <http://library1.nida.ac.th/termpaper6/sd/2554/19755.pdf>
- Shaikh, S. A. (2016). Zakat Collectible in OIC Countries for Poverty Alleviation: A Primer on Empirical Estimation. *International Journal of Zakat*, 1(1), 17–35.
- Shirazi, N. S. (2014). Integrating Zakat and Waqf into the Poverty Reduction Strategy of the IDB Member Countries. *Islamic Economic Studies*, 22(1), 79–108. <https://doi.org/10.12816/0004131>
- Tahiri Jouti, A. (2019). An integrated approach for building sustainable Islamic social finance ecosystems. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 11(2), 246–266. <https://doi.org/10.1108/IJIF-10-2018-0118>
- TCGSB. (2019). *2019 Gönüllülük Yılı Stratejisi*. Ankara.
- TH. (2018). *Tabung Haji Annual Report 2018*. Buletin Jendela Data dan Informasi Kesehatan.
- TH. (2020). About Us. Retrieved January 7, 2020, from <https://www.tabunghaji.gov.my/en/corporate/corporate-information/about-us>
- TUSEV. (2011). *Uluslararası STEP (SİVİL TOPLUM ENDEKSİ PROJESİ) Türkiye Ülke Raporu II, 2011*.
- UNV, U. N. V. P. (2018). *The thread that binds. Volunteerism and community resilience. State of the World's Volunteerism Report*. Retrieved from http://unv-swvr2018.org/files/51692_UNV_SWVR_2018_WEB.pdf
- Vulcanpost. (2020). After Becoming M'sia's 1st ECF Exit, Skolafund's CEO Reveals Plan To Merge Platforms. Retrieved January 21, 2021, from <https://vulcanpost.com/677854/skolafund-crowdfunding-higher-education-is-malaysia-first-ecf-exit/>
- Westlund, H. (2003). Form or contents? On the concept of social economy. *International Journal of Social Economics*, 30(11–12), 1192–1206. <https://doi.org/10.1108/03068290310497521>
- Yuningsih, A., & Muhammad, R. (2020). Shariah Compliance Analysis of Islamic Crowdfunding : Case Study of ethiscrowd . com The crowdfunding industry in Indonesia has grown rapidly in recent years . Crowdfunding is one of that fundamental transformation in the way not only provided by startups. *Iqtishoduna*, 9(21), 75–90.
- Zaman, A. (2016). Reviving the Promise of Islamic Economics. *International Journal of Economics, Management and Accounting*, 25(2), 205–225. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8407.2017.3.3.07>

 Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

 ikam.org.tr

 bilgi@ikam.org.tr

 [ikamorgtr](https://www.facebook.com/ikamorgtr)

 [ikamorgtr](https://twitter.com/ikamorgtr)